

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΓΕΝΙΚΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ

ΤΕΤΑΡΤΗ 3 ΙΟΥΝΙΟΥ 2026

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Άριστοτέλης, Ἠθικά Νικομάχεια, Β 1.5-8, 1103b2-25

A1. α.

1. Σωστό.

2. Λάθος.

A1. β.

i) Η αντωνυμία “αὐτοῖς” αναφέρεται στις λέξεις “τάς ἐπιθυμίας” και “τάς ὀργάς”.

ii) Η αντωνυμία “τούτων” αναφέρεται στη λέξη “τάς ἐνεργείας”.

B1.

Ο Αριστοτέλης διατυπώνει ένα επιχείρημα για να δείξει ότι η ηθική αρετή αποκτάται μέσω του εθισμού, δηλαδή της επανάληψης ὁμοίων πράξεων. Γι' αυτό, αρχικά αναφέρεται στους νομοθέτες, οι οποίοι με τον εθισμό (και όχι με άλλο μέσο) κάνουν τους πολίτες “ἀγαθούς”.

Η ηθική αρετή μπορεί με τον εθισμό να πραγματωθεί («γίνεται») ή μπορεί να καταστραφεί («φθείρεται»). Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο εθισμός αποτελεί την αιτία και το μέσο δημιουργίας και καταστροφής της αρετής. Με την πράξη, με τον εθισμό μπορεί κανείς να αποκτήσει μια θετική ιδιότητα, μια αρετή, μπορεί, όμως, να αποκτήσει και την ακριβώς αντίθετή της ιδιότητα.

Οι έννοιες «γένεσις» και «φθορά» αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης. Μάλιστα, ένα έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο «Περί γενέσεως καὶ φθορᾶς».

Προς ενίσχυση της θέσης του, ο Αριστοτέλης επανέρχεται στα παραδείγματα (που είχε χρησιμοποιήσει) με τους κιθαριστές και τους οικοδόμους. Θα χρησιμοποιήσει αναλογική μέθοδο προκειμένου να αποδείξει τη θέση του για τους λόγους γένεσης και φθοράς της αρετής.

Να σημειωθεί ότι με τη λέξη «τέχνη», εννοείται το σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στον συγκεκριμένο κάτοχό τους να παράγει μορφές, τεχνικά δημιουργήματα. Υπό αυτήν την έννοια, δηλώνει ο Αριστοτέλης, η τέχνη μιμείται τη φύση· κοινός παράγοντας που τις συνδέει είναι η ύπαρξη κάποιας δημιουργικής λογικής. Έτσι, τεχνίτης δεν είναι μόνο ο καλλιτέχνης αλλά γενικότερα ο δημιουργός, και προϊόντα της τεχνής όχι μόνο τα καλλιτεχνικά έργα αλλά όλα τα δημιουργήματα του τεχνίτη.

Σε προηγούμενο σημείο του έργου, ο Αριστοτέλης είχε τονίσει ότι η πράξη οδηγεί στην τέχνη (του κιθαριστή και του οικοδόμου) και με ανάλογο τρόπο η πράξη οδηγεί στην ηθική αρετή. Σε αυτό το χωρίο, προσθέτει ένα νέο στοιχείο, ιδιαίτερα σημαντικό: το «εὖ» και το «κακῶς». Η σωστή πράξη οδηγεί στην τέχνη και με ανάλογο τρόπο η σωστή πράξη οδηγεί στην ηθική αρετή. Με το παίξιμο, δηλαδή, της κιθάρας, γίνονται και οι καλοί και οι κακοί κιθαριστές, και με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και οι υπόλοιποι τεχνίτες. Όμως, κάποιος θα γίνει καλός οικοδόμος, αφού πρώτα εξασκηθεί στο καλό χτίσιμο των κτισμάτων. Αν, όμως, εξασκηθεί με κακό τρόπο, θα γίνει κακός οικοδόμος. Με ανάλογο τρόπο, κάποιος αποκτά την ηθική αρετή, αφού πρώτα συνηθίσει με σωστό τρόπο σε ηθικές πράξεις.

Το χωρίο κλείνει με την επισήμανση του Αριστοτέλη ότι για την καλλιέργεια της ηθικής αρετής απαραίτητη κρίνεται η συμβολή του διδάσκοντος και της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης γενικότερα, γιατί η ηθική ποιότητα του κάθε

ανθρώπου προκύπτει όχι απλώς από την άσκηση, αλλά από την ποιότητα της άσκησης που έχει προηγηθεί. Αν δεν ήταν έτσι τα πράγματα (και η ηθική αρετή ήταν έμφυτη στους ανθρώπους), όλοι θα γεννιούνταν καλοί ή κακοί και δεν θα χρειαζόταν να τους διδάξει κανείς τίποτα (“Εἰ γάρ ... κακοί”).

Στα παραδείγματα με τις τέχνες, είδαμε ότι είναι απαραίτητος ο δάσκαλος, γιατί θα διδάξει στον ασκούμενο τεχνίτη τους κανόνες μιας τέχνης και το σωστό τρόπο εφαρμογής τους. Με ανάλογο τρόπο, είναι απαραίτητος ο δάσκαλος που θα κατευθύνει τις ενέργειές μας στη σωστή κατεύθυνση, στο σωστό εθισμό, προκειμένου να αποκτήσουμε την ηθική αρετή. Ο δάσκαλος θα διδάξει τους κανόνες της αρετής και τον ορθό τρόπο εφαρμογής τους.

B2.

Στο χωρίο “Οὕτω δὴ ... ἄδικοι”, ο Αριστοτέλης αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων, κυρίως στις οικονομικές. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι, γίνονται άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος έχει και την ευθύνη των πράξεων του. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της δικαιοσύνης προκύπτει απ’ το ότι σχετίζεται με τις καθημερινές δραστηριότητες του ανθρώπου, αντιστακτά στον κοινωνικό περίγυρο και ρυθμίζει τις διαπροσωπικές μας σχέσεις.

Στο μεταφρασμένο κείμενο, ο ομιλητής Μιχάλης Σταθόπουλος βλέπει τη δικαιοσύνη όχι απλώς ως τήρηση κανόνων, αλλά ως κοινωνική αλληλεγγύη και επιείκεια (“Στη δικαιοσύνη ... επιείκεια”). Επεκτείνεται, δηλαδή, και σε άλλους τομείς πέρα από την απονομή της δικαιοσύνης και αποτελεί “αρετή προς έτερον”. Δεν είναι απαραίτητα η αποδοχή, αλλά η κατανόηση της οπτικής του άλλου ανθρώπου και η στήριξή του, όπου και όταν χρειάζεται (“Απαιτεί ... χρειάζεται”). Αποτελεί την εκπλήρωση ενός κοινωνικού χρέους, όπως επιτάσσει το Σύνταγμα (“σημαίνει ... αλληλεγγύης”). Η συμπεριφορά και

οι επιλογές του ανθρώπου αφορούν κάθε μορφή σχέσης είτε μεταξύ ατόμων είτε μεταξύ κοινωνιών ή κρατών.

Και τα δύο κείμενα αναφέρονται στη δικαιοσύνη ως αρετή με κοινωνικό χαρακτήρα. Ο Αριστοτέλης τη χρησιμοποιεί ως παράδειγμα για να δώσει έμφαση στον εθισμό που οδηγεί τον άνθρωπο στην απόκτηση της αρετής, ενώ το μεταφρασμένο κείμενο εστιάζει στην αλληλεγγύη ως έμπρακτη εκδήλωση της δίκαιης συμπεριφοράς σε όλους τους τομείς των ανθρώπινων σχέσεων.

B3.

1. Λάθος.

2. Λάθος.

3. Σωστό.

4. Σωστό.

5. Λάθος.

B4.

ρυπογόνος: γίνεται, **ανάθεση:** νομοθέται, **ένδεια:** δεῖ, **ξέφρενος:** σώφρονες, **διάστρεμμα:** αναστρέφεται.

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Λυσίας, Περί τοῦ Σηκοῦ Ἀπολογία, 7.27-29

Γ1.

Ποιος, λοιπόν, θα αποτολμούσε, αφού αυτά ήταν έτσι, να επιχειρήσει τέτοια πράξη; Μου φαίνεται, όμως, τρομερό, ότι εσείς μεν, στους οποίους

για πάντα έχει επιβληθεί από την πόλη να φροντίζετε τα ιερά ελαιόδεντρα, δεν με τιμωρήσατε ποτέ έως σήμερα με την ιδέα ότι (επειδή θα θεωρούσατε ότι) εργάζομαι παράνομα, ούτε με βάλατε σε κίνδυνο (με δικάσατε), θεωρώντας ότι αφάνισα (κατέστρεψα) (εννοείται: κάποιο ιερό δέντρο), ενώ αυτός, ο οποίος ούτε τυχαίνει να καλλιεργεί τη γη κοντά ούτε έχει επιλεγεί (ως) επιμελητής ούτε έχει την ηλικία ώστε να γνωρίζει για τέτοια θέματα, με κατήγγειλε ότι εξαφάνισα (ξερίζωσα) την ιερή ελιά από τη γη.

Γ2.

Προκειμένου να αποδείξει ότι δεν διέπραξε το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται, ο απολογούμενος χρησιμοποιεί αρχικά ένα επιχείρημα σχετικό με τις πολιτικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, ισχυρίζεται ότι, αν είχε πρόθεση να παρανομήσει, θα ήταν ευκολότερο να το κάνει την εποχή της διακυβέρνησης των τριάκοντα. Όχι επειδή είχε περισσότερη άνεση δράσης τότε, όπως σπεύδει να διευκρινίσει για να μην θεωρηθεί ολιγαρχικός, αλλά επειδή εκείνη την περίοδο υπήρχε μεγάλη δυνατότητα να παρανομεί όποιος ήθελε. Παρ' όλα αυτά, όπως ισχυρίζεται ο ομιλητής, κανένα αδίκημα δεν διέπραξε, ούτε την περίοδο της ολιγαρχίας ούτε από τη στιγμή που αποκαταστάθηκε η δημοκρατία. («Πότερον δε μοι κρεῖττον ἦν, ... φανήσομαι»). Στη συνέχεια επιστρατεύει ένα λογικό επιχείρημα: θα ήταν παράλογο να επιχειρήσει να καταστρέψει το ιερό δέντρο, για πολλούς λόγους. Πρώτον, οι πολίτες είναι επιφορτισμένοι να προσέχουν τις *μορίες* («ὑμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων» και, παρακάτω, «οἷς ... ἐπιμελεῖσθαι»). Επίσης, επισημαίνει ότι πρόκειται για ένα σημείο στο οποίο δεν υπήρχε άλλο δέντρο παρά μόνο η συγκεκριμένη ελιά και ο περίβολός της. Το σημείο περιβάλλεται από δρόμο, ο οποίος κατοικείται και από τις δύο πλευρές, και είναι αφύλακτο επειδή είναι ορατό από παντού. Θα ήταν λοιπόν παρακινδυνευμένο να επιχειρήσει κάποιος να καταστρέψει το δέντρο και τον περίβολό του, αφού ήταν εξαιρετικά πιθανό να γίνει αντιληπτός. («δένδρον μὲν οὐδὲ ἓν ... τοιούτῳ πράγματι»). Μια τέτοια πράξη θα την επιχειρούσα, λέει ο κατηγορούμενος, μόνο αν ήθελα να καταστρέψω τον εαυτό μου («εἰ μὴ ... κακονούστατος ἦν»).

Γ3. α.

τούτον → τούτους

ὅς → οἱ

γεωργῶν → γεωργοῦντες

τυγχάνει → τυγχάνουσι(ν)

ἐπιμελητής → ἐπιμεληταί

ἡρημένος → ἡρημένοι

Ολόκληρη η φράση: τούτους δ' οἱ οὔτε γεωργοῦντες ἐγγὺς τυγχάνουσιν οὔτ' ἐπιμεληταί ἡρημένοι...

Γ3. β.

διαβεβλημένος → διαβλήθητι

ἀφανίζεῖν → ἀφανιεῖν

φησιν → φαίη

περιοικοῦσι → περιώκουν

Γ4. α.

οὔσης: γενική απόλυτη, χρονική μετοχή. Λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός χρόνου, στο απαρέμφατο *παρανομεῖν* (ή στην απρόσωπη έκφραση *κρεῖττον ἦν*).

ἀδικεῖν: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στο απρόσωπο ρήμα *ἐξῆν*.

ἐμαυτῷ: δοτική αντικειμενική (ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός) στο επίθετο *κακονούστατος*.

ἐλαῶν: αντικείμενο στο απαρέμφατο *ἐπιμελεῖσθαι* (εναλλακτικά: γενική διαιρετική, ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός, στη λέξη *μορίων*).

ὥς ἀφανίσαντα: αιτιολογική μετοχή (υποκειμενικής αιτιολογίας), επιρρηματικός προσδιορισμός αιτίας στο απαρέμφατο *καταστήσαι*.

ἐπιμελητής: κατηγορούμενο, μέσω της μετοχής *ἡρημένος*, στο υποκείμενο της μετοχής *ὅς*.

Γ4. β.

Ο υποθετικός λόγος εκφράζει το αντίθετο του πραγματικού (αφού η δευτερεύουσα υποθετική πρόταση που λειτουργεί ως υπόθεση εισάγεται με τον υποθετικό σύνδεσμο *εἰ* και εκφέρεται με οριστική παρατατικού και το

ρήμα της κύριας πρότασης, που λειτουργεί ως απόδοση, βρίσκεται σε δυνητική οριστική). Για να εκφράζει το προσδοκώμενο, θα έχει τη μορφή: Πώς δ', αν μὴ πάντων ἀνθρώπων ἑμαυτῷ κακονούστατος ᾧ, ὑμῶν οὕτως ἐπιμελουμένων ἐκ τούτου τὴν μορίαν ἀφανίζειν ἐπιχειρήσω του χωρίου... (υπογραμμισμένες και τυπωμένες με έντονα στοιχεία είναι οι λέξεις που αλλάζουν).

www.irakleitos.gr